
ЕКОЛОГІЯ ТА ПОВОЄННИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

УДК 504.062:711.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2025.eco.5-62.1.37>

СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА – ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ГРОМАД

Гілета Л.А.

Відокремлений структурний підрозділ «Педагогічний фаховий коледж
Львівського національного університету імені Івана Франка»
вул. Туган-Барановського, 7, 79000, м. Львів
ljuba.gileta@gmail.com

У статті розглянуто роль стратегічної екологічної оцінки як важливого інструменту у процесі повоєнного відновлення громад. Військові дії перетворюють територію України на зону екологічної катастрофи, тому вже зараз важливо працювати над Програмами повоєнного відновлення громад. Важливо, щоб території, які зазнали руйнувань, стали кращими версіями себе в довоєнний період, щоб відновлення було не тільки швидким, але й забезпечувало сталий розвиток.

Акцент зроблено на необхідності інтеграції екологічної складової у процес планування територій та реалізації програм повоєнного відновлення громад, що сприятиме забезпеченню сталого відновлення та підвищенню якості життя населення. З цією метою, Україна з 2018 року активно впроваджує стратегічну екологічну оцінку документів державного планування.

Проаналізовано основні нормативно-правові засади застосування стратегічної екологічної оцінки та її значення як найбільш дієвого інструменту у повоєнному відновленні громад.

Обґрунтовано, що використання стратегічної екологічної оцінки у процесі підготовки програм повоєнного відновлення дозволяє не лише мінімізувати ризики для довкілля та здоров'я населення, але й створює умови для сталого розвитку територій, понівечених військовими діями. Адже етапи проведення стратегічної екологічної оцінки вказують на те, що документи державного планування всебічно оцінюють відповідні фахівці, повідомляють про це громадськість, проводять моніторинг. Процедура стратегічної екологічної оцінки дає змогу попередити негативні екологічні наслідки, оцінити потенційний вплив на довкілля та здоров'я населення і забезпечити, щоб усі плани та програми розвитку відповідали вимогам природоохоронного законодавства та екологічної безпеки.

Відповідно, можемо стверджувати, що документ державного планування, який стосується повоєнного відновлення громад, після проходження процедури стратегічної екологічної оцінки відповідатиме нормам природоохоронного законодавства й враховуватиме екологічну складову. *Ключові слова:* стратегічна екологічна оцінка, повоєнне відновлення, сталий розвиток, території громад, екологічна безпека, стан довкілля та здоров'я населення.

Strategic environmental assessment – an effective tool in post-war reconstruction of communities. Gileta L.

The article examines the role of Strategic Environmental Assessment (SEA) as an essential tool in the post-war recovery of communities. Military actions are transforming the territory of Ukraine into a zone of environmental catastrophe; therefore, it is crucial to start working on post-war community recovery programs now. It is important that the territories affected by destruction become better versions of themselves compared to the pre-war period, ensuring that recovery is not only rapid but also supports sustainable development.

The focus is placed on the necessity of integrating the environmental component into territorial planning and the implementation of post-war community recovery programs, which will contribute to sustainable recovery and improvement of the population's quality of life. Since 2018, Ukraine has been actively implementing strategic environmental assessment of state planning documents.

The article analyzes the main legal and regulatory framework for the application of SEA and its significance as one of the most effective instruments in post-war recovery. It substantiates that the use of SEA in preparing post-war recovery programs not only minimizes environmental and public health risks but also creates conditions for the sustainable development of territories affected by military actions. The stages of SEA demonstrate that state planning documents undergo expert assessment, involve public participation, and ensure monitoring. This procedure makes it possible to prevent negative environmental impacts, evaluate potential effects on the environment and public health, and guarantee that all development plans and programs comply with environmental legislation and safety requirements.

Accordingly, it can be argued that state planning documents related to post-war community recovery, after undergoing the SEA procedure, will comply with environmental protection legislation and integrate the environmental component. *Key words:* Strategic Environmental Assessment (SEA), post-war recovery, sustainable development, local communities' territories, environmental security, environmental conditions and public health

Постановка проблеми. Військові дії, які тривають в Україні, перетворюють нашу територію на зону екологічної катастрофи. В громадах, осо-

бливо тих, що наближені до лінії фронту, зруйновано до 90% території. Постійні прильоти, дальні і ближні бої, замінування території призводять до

руйнування будівель та інфраструктури, й, в свою чергу – забруднення атмосферного повітря, водних і ґрунтових ресурсів, знищення біорізноманіття та екосистем. Внаслідок, маємо довгострокові катастрофічні наслідки для довкілля та здоров'я місцевих жителів, які необхідно вирішувати, зокрема через реалізацію програм повоєнного відновлення, для яких процедура стратегічної екологічної оцінки, зважаючи на її численні переваги не обов'язкова.

Актуальність теми дослідження. Окремі громади вже почали роботу програми повоєнного відновлення, міністерство розвитку громад та територій презентувало відповідну методику [3], а згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» програми, що стосуються повоєнного відновлення, зокрема Програма комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) не підлягає стратегічній екологічній оцінці [5]. Відповідно, виникає необхідність аргументації важливості стратегічної екологічної оцінки для відповідних програм задля забезпечення засад сталого, екологічно безпечного відновлення та розвитку територій.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання стратегічної екологічної оцінки та її ролі у збереженні довкілля і забезпеченні сталого розвитку територій знайшло відображення у низці публікацій [1, 2, 4, 7]. Напрямок повоєнного відновлення, який покликаний в тому числі і для запобігання повторенню екологічних помилок та реалізації принципу «відбудовувати краще, ніж було», є надзвичайно актуальним, проте залишається малодослідженим. Тому розгляд питання стратегічної екологічної оцінки як дієвого інструмента в повоєнному відновленні громад має значний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Повоєнне відновлення території громад маємо розуміти не лише як відбудову зруйнованих будівель чи відновлення інфраструктури. Важливо, щоб відновлені громади стали кращими версіями себе в довоєнний період, щоб відновлення було не тільки швидким, але й стійким. Для цього необхідно дотримуватися принципів сталого розвитку і планувати відновлення з урахуванням не тільки економічного і соціального аспекту, а й екологічного компонента.

Однак розробляючи документи державного планування, в тому числі програми, що стосуються повоєнного відновлення, громади можуть зосереджуватися на економічному відновленні та досягненні короткотермінового добробуту, а екологічна складова може не отримувати належної уваги. Такі програми можуть не враховувати можливі екологічні ризики, які можуть виникнути внаслідок відновлення інфраструктури або використання природних ресурсів, що в перспективі може призвести до значних екологічних проблем.

Для вирішення подібних питань, Україна з 2018 року активно впроваджує стратегічну екологічну оцінку документів державного планування в рамках імплементації європейського природоохоронного законодавства. Однак, згідно національного законодавства, а саме Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності», який був прийнятий 12.05.2022 року, програми, що стосуються повоєнного відновлення громад не підлягають процедурі СЕО, що зрештою негативно впливатиме на стан довкілля та здоров'я місцевого населення.

Діючий Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» [6] визначає, що органи місцевого самоврядування, зокрема голови сільських, селищних та міських рад, зобов'язані враховувати вимоги екологічного законодавства при плануванні розвитку своїх територій та здійснювати процедуру стратегічної екологічної оцінки. Таке визначення також «ідеально» підходило би при розробці програм для повоєнного відновлення громад.

Саме під час процедури СЕО, документ державного планування має пройти кілька етапів аналізу, щоб оцінити його відповідність нормам природоохоронного законодавства та забезпечити екологічну безпеку, зокрема під час визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки й отриманні пропозицій щодо інформації, яку необхідно надати у звіті; власне під час складання звіту; під час проведення громадського обговорення та консультацій (в т. ч. транскордонних), де зацікавлені сторони можуть надавати коментарі та пропозиції щодо різних аспектів використання та оптимізації території; в процесі врахування звіту про стратегічну екологічну оцінку, результатів громадського обговорення та консультацій; інформування про затвердження документа державного планування; в процесі моніторингу наслідків виконання документа державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення.

Таким чином, етапи проведення стратегічної екологічної оцінки вказують на те, що документи державного планування, які пропонують затвердити, всебічно оцінюють відповідні фахівці, повідомляють про це громадськість, проводять відповідний моніторинг, й, відповідно, можемо стверджувати, що запропонований, можливо і не досконалий з точки зору природоохоронного законодавства документ повинен відповідати його нормам й враховувати екологічну складову, що є дуже важливим при повоєнному відновленні громад.

Подальший аналіз процедури СЕО та її важливості у повоєнному відновленні громад приводить до необхідності аналізу процесу розроблення якісного Звіту про СЕО, де потрібно:

- описати зміст та основні цілі документа державного планування, його зв'язок з іншими відповідними документами;

- охарактеризувати поточний стан довкілля, у тому числі здоров'я населення, та прогнозні зміни цього стану, якщо документ державного планування не буде затверджено, а також стан довкілля, умови життєдіяльності населення та стану його здоров'я на територіях, які ймовірно зазнають впливу проектованої діяльності під час відновлення громад;

- описати екологічні проблеми, у тому числі ризики впливу на здоров'я населення на планованій території;

- описати зобов'язання у сфері охорони довкілля, у тому числі пов'язані із запобіганням негативному впливу на здоров'я населення, встановлені на міжнародному, державному та інших рівнях, що стосуються документа державного планування, а також шляхи врахування таких зобов'язань;

- описати наслідки для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, у тому числі вторинні, кумулятивні, синергічні, коротко-, середньо- та довгострокові, постійні і тимчасові, позитивні і негативні;

- запропонувати та обґрунтувати вибір виправданих альтернатив, що розглядались;

- передбачити заходи для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків виконання документа державного планування та заходи для здійснення моніторингу;

- описати ймовірні транскордонні наслідки.

Кожен з розділів Звіту про СЕО зобов'язує максимально всебічно вивчити документ державного планування, який передбачають затвердити, що було б особливо актуальним саме для програм, що стосуються повоєнного відновлення громад. Адже вони повинні відповідати програмам комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини), яка в свою чергу має сприяти впровадженню таких сучасних підходів та практик розвитку регіонів, територіальних громад, населених пунктів та частин їх територій, як людиноцентризм та соціальна справедливість, раціональне просторове планування, забезпечення балансу розселення та розміщення робочих місць, стала міська мобільність, інклюзивність, енергоефективність, екологічність, збереження культурного розмаїття та національної пам'яті, а також відповідати Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року. Однак, без проведення СЕО неможливо буде визначити екологічність та інші запропоновані сучасні підходи та практики розвитку регіонів.

Під час розробки Звіту про СЕО необхідно, перш за все, проаналізувати документ державного планування, його зміст та цілі, його відповідність законодавству та зв'язок з іншими подібними документами. Такий аналіз програм, що стосуються повоєнного відновлення громад, для прикладу, дасть змогу оцінити напрацювання у відповідних програмах, визначити їх відповідність нормативно-правовим актам, планам та стратегіям. Тобто вимоги стратегічної екологічної оцінки дають змогу «в загальному» оцінити

відповідність документа державного планування існуючому законодавству, в тому числі природоохоронному, діючим планам та стратегіям.

Розробники Звіту про СЕО також повинні вивчити географічну та екологічну складову планованої території. Це особливо необхідно саме для громад, що потрапили під вплив військових дій. Адже саме ця територія стає зоною екологічного лиха, де усі компоненти довкілля зазнали впливу. В повітря через вибухи потрапила значна кількість забруднюючих речовин: оксиди азоту, вуглекислий газ, монооксид вуглецю, сажа та дрібнопрі частки, токсичні органічні сполуки, зокрема сполуки, що містять хлор або інші важкі метали, токсичні важкі метали, такі як свинець, кадмій та інші. Водні ресурси та ґрунти, окрім деяких з вище перелічених забруднювачів, також забруднені паливо-мастильними матеріалами, різноманітними відходами, продуктами розкладу біоти та ін. Біологічне та ландшафтне різноманіття залежно від інтенсивності бойових дій може зазнати практично повного знищення. Тому вивчення ступеня забруднення та трансформації території у зоні бойових дій є максимально актуальним перед та під час розробки програм для повоєнного відновлення громад. А проведення СЕО дає інформацію про поточний стан довкілля громади, який безпосередньо впливатиме на стан здоров'я місцевого населення.

Окрім цього, в процесі підготовки Звіту про СЕО його розробники, на основі відомостей про стан довкілля та наявні екологічні проблеми на території, зможуть спрогнозувати наслідки як короткострокові, так і довгострокові, вторинні, кумулятивні, синергічні, постійні і тимчасові, позитивні і негативні, що будуть викликані рішеннями, які прийняті, зокрема в програмі повоєнного відновлення. Тому включення фахівців-екологів в процес розробки програм, що стосуються повоєнного відновлення через процедуру СЕО матиме довгострокові позитивні наслідки для стану довкілля громади та здоров'я її мешканців.

Поряд з аналізом географічної та екологічної складової території, екологічних проблем та наслідків для довкілля, під час складання Звіту про СЕО, його розробники вивчають врахування екологічної складової документів державного планування, й описують зобов'язання у сфері охорони довкілля, у тому числі пов'язані із запобіганням негативному впливу на здоров'я населення, встановлені на міжнародному, державному та інших рівнях. Врахування екологічної складової в документі державного планування, а саме в програмі для повоєнного відновлення громад, яка відповідатиме програмам, затвердженим на міжнародному рівні, збільшить шанси для громад отримувати міжнародну допомогу на вирішення екологічних проблем (наприклад, для будівництва очисних споруд, оскільки проблема скидання неочищених чи недостатньо очищених стічних вод посідає чільне місце серед екологічних проблем на території України) чи долучення до екологічних ініціатив (роз-

виток альтернативних джерел енергії і т. д.). Окрім того, навряд чи без проведення SEO для програми, що стосується повоєнного відновлення громад міжнародні донори будуть працювати з громадами і долучатися до фінансування різноманітних проєктів. Таким чином, проведення SEO збільшує шанси громади на фінансування відновлення.

Якісна підготовка Звіту про SEO також вимагає запропонувати та обґрунтувати вибір виправданих альтернатив, що розглядалися. Така інформація найбільш точно може бути подана у випадку комунікації розробників Звіту про SEO та авторів програм для повоєнного відновлення громад. Це ще один з аргументів, що визначає стратегічну екологічну оцінку як дієвий інструмент у повоєнному відновленні громад. Адже якісна комунікація фахівців різних галузей завжди даватиме позитивні результати для фінальних редакцій проєктів, в нашому випадку для програми для повоєнного відновлення, й більш ймовірно включатиме більш екологічні рішення та враховуватиме екологічну складову.

Під час складання Звіту про SEO, необхідно також передбачити заходи для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків виконання документа державного планування та заходи для здійснення моніторингу. Щодо заходів в природоохоронній сфері, то вважаємо необхідним, щоб їх перелік повинен бути присутній у програмах для повоєнного відновлення. Адже відновлювати маємо територію громади, яка зазнала наслідків війни, й відповідно складові довкілля якої сильно трансформовані (можливо, навіть, зруйновані). Тому без заходів для покращення стану компонентів природного середовища програма відновлення точно буде неповна і неспроможна виконати свої завдання. В цьому випадку SEO – буде як додатковий інструмент для покращення (розширення, удосконалення) запропонованих у програмі заходів. Щодо заходів моніторингу – тут важливо, що відповідальний підхід до здійснення процедури SEO та підготовки Звіту дасть змогу здійснювати контроль і моніторинг стану довкілля на кожному етапі повоєнного відновлення, а також після його реалізації. А у випадку результатів моніторингу, які не відповідатимуть заявленим показникам буде можливість терміново переглядати результати не затягуючи часу. Тому чітко прописані заходи, критерії та терміни моніторингу, які вимагає процедура SEO є важливими для програм повоєнного відновлення громад.

Процедура SEO вимагає також співпраці з зацікавленими сторонами при ймовірних транскордон-

них наслідках. Якщо цей механізм буде задіяний для громад, що межують із державами-партнерами – матимемо ще один привід для міжнародної співпраці і фінансової допомоги для відбудови громад. Відповідно, це також свідчить про те, що SEO є дієвим інструментом повоєнного відновлення.

Важливим етапом в процедурі SEO є також залучення громадськості до цього процесу, що дозволяє врахувати думки місцевих жителів та зацікавлених сторін і створити таку модель відновлення, яка буде підтримуватися на місцях. Адже, місцеві жителі часто мають цінний досвід і знання про екологічні проблеми своєї території, і їхня участь у процесі відновлення є важливим елементом успіху у відновленні громади.

Головні висновки. Стратегічна екологічна оцінка, є, мабуть, найбільш дієвим інструментом у повоєнному відновленні громад. Процес стратегічної екологічної оцінки дає змогу попередити негативні екологічні наслідки, оцінити потенційний вплив на природу від планованих проєктів і забезпечити, щоб усі плани та програми розвитку відповідали вимогам природоохоронного законодавства та екологічної безпеки, оскільки саме керівники громад мали б бути відповідальними за рішення, які пропонують програми повоєнного відновлення.

Окрім цього, пройшовши процедуру SEO, програми повоєнного відновлення громад стануть важливим кроком на шляху до побудови більш стійкого та екологічно чистого майбутнього. Залучення фахівців різних галузей значно покращить «якість програм», а інтеграція екоїдей та принципів сталого розвитку дозволить створювати ефективні, довготривалі рішення.

Громади отримають можливість не лише залучати міжнародну допомогу, а й активно брати участь у заходах, пропонує у програмах, що сприятиме збереженню навколишнього середовища, розвитку зелених технологій та покращенню якості життя.

Таким чином, програми для повоєнного розвитку громад, що проходять стратегічну екологічну оцінку не тільки допоможуть відновити країну після війни, але й створять умови для сталого розвитку та процвітання в майбутньому.

Перспективи використання результатів досліджень. Результати дослідження мають на меті сприяти ефективному впровадженню процедури стратегічної екологічної оцінки в програми повоєнного відновлення територіальних. Це забезпечить покращення стану довкілля та здоров'я населення в довгостроковій перспективі.

Література

1. Гілета Л. А. Місце й суть стратегічної екологічної оцінки в територіальному плануванні населених пунктів. Науково-практичний журнал Зелена економіка. 2023. № 1. С. 128–143.
2. Гілета Л.А. Місце стратегічної екологічної оцінки в територіальному плануванні населених пунктів. Регіон – 2020: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (м. Харків, 8–9 жовтня 2020 р.). Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020. С. 132–134.

3. Методика розроблення програми комплексного відновлення території територіальної громади. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/895/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%9F%D0%9A%D0%92.pdf
4. Козаченко Т.П. Стратегічна екологічна оцінка в Україні: проблеми та перспективи. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 16. С. 98–101.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності: Закон України від 17.01.2017 р. № 1817-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 9. Ст. 89.
6. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 р. № 2354-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 16. Ст. 139.
7. Шевченко І.В. Стратегічна екологічна оцінка як інструмент екологічної політики України. Економіка України. 2016. № 10. С. 79–86.

Дата першого надходження рукопису до видання: 17.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025